

**Jismoniy shaxslarning huquq va muomala layoqati.**

**Jo'raqulova Hilola O'ktam qizi**

**Buxoro davlat universitetining Yurispridensiya va ijtimoiy-siyosiy fanlar  
kafedrasi o'qituvchisi**

**[hilolajoraqulova@gmail.com](mailto:hilolajoraqulova@gmail.com)**

Har bir insonning ba yuridik shaxslarning o'z huquq va erkinlarini va burchlari mavjud bo'lib, buning asosi nima degan savollar ko'plab uchrashi mumkin, jamiyatimizda fuqarolarning huquqiy ong va madaniyati oshirish uchun turli xil ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan, targ'ibot ishlari, sayyor qabullar va o'quv- seminarlar tashkil qilinadi.

Fuqarolarning huquq va burchlarini bilishlari va shuning asosida kundalik ijtimoiy munosabatlarga kirishishlari juda muhim, fuqarolik huquqida huquq va muomala layoqati juda muhim bo'lib, bu huquqiy ong va madaniyat bilan ko'p hollatda bog'liq bo'ladi.

Buni nimalarda ko'rishimz mumkin, masalan, fuqarolarning turli xil bitimlar tuza olishida va shartnomalarni imzolay olishida va boshqalar.

Fuqarolik kodeksining 17-moddasida huquq layoqati haqida tushuncha berilgan bo'lib bunda barcha fuqarolarning fuqarolik huquq va burchlariga ega bo'lish layoqati (huquq layoqati) teng ravishda e'tirof etiladi. Fuqaroning huquq layoqati u tug'ilgan paytdan e'tiboran vujudga keladi va vafot etishi bilan tugaydi deb belgilab qo'yilgan.

Fuqarolar huquq layoqatining mazmuni fuqarolar mulk huquqi asosida mol-mulkka ega bo'lishlari; mol-mulknini meros qilib olishlari va vasiyat qilib qoldirishlari; bankda jamg'armalarga ega bo'lishlari; tadbirkorlik, dehqon (fermer) xo'jaligi bilan hamda qonunda taqiqlab qo'yilmagan boshqa faoliyat bilan shug'ullanishlari; yollanma mehnatdan foydalanishlari; yuridik shaxslar tashkil etishlari; bitimlar tuzishlari va majburiyatlarda ishtirok etishlari; yetkazilgan zararining to'lanishini talab qilishlari; mashg'ulot turini va yashash joyini tanlashlari; fan, adabiyot va san'at asarlarining, ixtironing, qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa intellektual faoliyat natijalarining muallifi huquqiga ega bo'lishlari mumkin. Fuqarolar boshqa mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlarga ham ega bo'lishlari mumkin.

Bu O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasining Inson hamda fuqaroning huquq va erkinliklari kafolatlari bobida ham belgilanib qo'yilgan: Har kim o'z huquq va erkinliklarini qonunda taqiqlanmagan barcha usullar bilan himoya qilishga haqli.



Har kimga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlarining hamda boshqa tashkilotlarning, ular mansabdor shaxslarining qonunga xilof qarorlari, harakatlari va harakatsizligi ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi.

Fuqarolik kodeksining 22-moddasida fuqaroning o'z harakatlari bilan fuqarolik huquqlariga ega bo'lish va ularni amalga oshirish, o'zi uchun fuqarolik burchlarini vujudga keltirish va ularni bajarish layoqati (muomala layoqati) u voyaga yetgach, ya'ni o'n sakkiz yoshga to'lgach to'la hajmda vujudga keladi.

Voyaga yetgunga qadar qonuniy asosda nikohdan o'tgan fuqaro nikohdan o'tgan vaqtdan e'tiboran to'la hajmda muomala layoqatiga ega bo'ladi.

Nikoh tuzish natijasida ega bo'lingan muomala layoqati o'n sakkiz yoshga to'lmasdan turib nikoh bekor qilingan taqdirda ham to'la saqlanib qoladi.

Nikoh haqiqiy emas deb topilganida sud voyaga yetmagan er (xotin) sud belgilagan paytdan boshlab to'la muomala layoqatini yo'qotganligi haqida qaror qabul qilishi mumkin deb belgilanib qo'yilgan.

Bunda misol tariqarida aytishimiz mumkinki, O'zbekiston Respublikasining Uy-joy kodeksida fuqarolar o'n sakkiz yoshga to'lgach, o'n sakkiz yoshga to'lmasdan nikoh tuzganlar, emansipatsiya qilinganlar yoki ishga kirganlar esa qonunda nazarda tutilgan hollarda – tegishli ravishda nikoh tuzgan, emansipatsiya qilingan yoxud ishga kirgan vaqtdan boshlab munitsipal, idoraviy uy-joy fondi va aniq maqsadli kommunal uy-joy fondidan turar joy olish huquqiga ega bo'ladilar deb belgilab qo'yilgan.

Qonunda belgilangan hollar va tartibdan tashqari, hech kimning huquq va muomala layoqati cheklanishi mumkin emas.

Fuqarolarning muomala layoqatini cheklashning qonunda belgilab qo'yilgan shartlari va tartibiga rioya qilmaslik davlat organining tegishli cheklashni belgilaydigan hujjati haqiqiy emasligiga sabab bo'ladi.

Fuqaroning huquq layoqatidan yoki muomala layoqatidan to'la yoki qisman voz kechishi va huquq layoqati yoki muomala layoqatini cheklashga qaratilgan boshqa bitimlar o'z-o'zidan haqiqiy emasdir, bunday bitimlarga qonun tomonidan yo'l qo'yiladigan hollar bundan mustasno.

Muomala layoqati cheklanishi mumkin ruhiy kasalligi yoki aqli zaifligi oqibatida o'z harakatlarining ahamiyatini tushuna olmaydigan yoki ularni boshqara



olmaydigan fuqaroni sud qonunchilikda belgilab qo'yilgan tartibda muomalaga layoqatsiz deb topishi mumkin va bunday fuqaroga vasiylik belgilanadi.<sup>1</sup>

Bunday hollarda sudda ishtirok qilish masalasi FPKda belgilangan: Voyaga yetmagan, ya'ni yoshi o'n to'rt dan o'n sakkizgacha bo'lgan fuqarolarning, shuningdek muomala layoqati cheklangan deb topilgan fuqarolarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlari sudda ularning ota-onalari, ularni farzandlikka olganlar yoki homiyar tomonidan himoya qilinadi. Ammo bu hol voyaga yetmaganlarni va muomala layoqati cheklangan deb topilgan fuqarolarni bunday ishlarda shaxsan ishtirok etish huquqidan mahrum qilmaydi.

#### **Foydananilgan adabiyotlar:**

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 1-qism, <https://lex.uz/docs/-111189#-150446>
3. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik fuqarolik protsessual kodeksi, <https://lex.uz/docs/-3517337>
4. O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kodeksi, <https://lex.uz/acts/-106136>
5. [www.lex.uz](http://www.lex.uz)
6. [www.norma.uz](http://www.norma.uz)

<sup>1</sup> O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 1-qism, <https://lex.uz/docs/-111189#-150446>

